

РОЗДІЛ 6 ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.4(477)

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ ВИКОРИСТАННЯ ЗРОШУВАЛЬНИХ ТА ОСУШУВАЛЬНИХ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ THE ANALYSIS OF RESEARCH LEGAL PROBLEMS OF USING IRRIGATION AND DRAINAGE LAND IN UKRAINE

Злий Я.В.,
аспірант

*Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України*

Стаття присвячена висвітленню стану дослідження проблематики використання зрошувальних та осушувальних земель в Україні. Проаналізовано основні наукові праці щодо правового регулювання використання зрошувальних та осушувальних земель в Україні.

Ключові слова: меліорація, меліоровані землі, зрошувальні та осушувальні землі, стан дослідження, наукові розвідки.

Статья посвящена раскрытию состояния исследования проблематики использования оросительных и осушительных земель в Украине. Проанализированы основные научные работы по правовому регулированию использования оросительных и осушительных земель в Украине. Автор акцентирует внимание на раскрытии основных этапов формирования научной мысли относительно правового обеспечения использования оросительных и осушительных земель в Украине.

Ключевые слова: мелиорация, мелиорированные земли, оросительные и осушительные земли, состояние исследования, научные исследования.

The article is devoted to the nature and content of studies of the problems of the use of irrigation and drainage lands in Ukraine. The approaches of basic scientific works on the legal regulation of the use of irrigation and drainage lands in Ukraine. The author focuses on revealing the main stages of the formation of scientific thought regarding the legal provision of irrigation and drainage lands in Ukraine.

Key words: land reclamation, reclaimed land, irrigated and drained lands, state of research, scientific research.

Постановка проблеми. Використання землі як найважливішого компонента природного середовища під час здійснення різновидів господарської та іншої діяльності (сільськогосподарське виробництво, будівництво будинків, будівель, споруд, зокрема доріг, видобуток корисних копалин тощо) неминуче призводить до погіршення її стану. В окремих випадках така діяльність спричиняє виснаження або навіть повну деградацію земель. Подібні негативні наслідки визначаються суб'єктивними чинниками, цілком залежними від діяльності як окремої людини, так і суспільства загалом.

Стан опрацювання. Дослідження наукових розробок у сфері правових проблем використання зрошувальних та осушувальних земель в Україні опосередковано зустрічається в наукових працях О. Погрібного, Ю. Шемшученка, Н. Новіцької, М. Дейнеги, С. Йосифіди.

Метою статті є аналіз стану наукових досліджень правових проблем використання зрошувальних та осушувальних земель в Україні.

Виклад основного матеріалу. Першим узагальненим поняттям меліорації стають «земельні поліпшення», основна мета яких, на думку А. Восійкова,

полягає у тому, щоб «упорядкувати води й рослинність і тим підготувати ґрунт для сільськогосподарської діяльності» [1, с. 19]. Поняття «земельні поліпшення» було у використанні до 1919 р. Хоча ще у 1898 р. російський науковець К. Вернер у своїй праці «Лекції по сільськогосподарській економії» вперше у вітчизняній літературі дає визначення поняттю «меліорація». На думку К. Вернера, меліорації – це такі поліпшення, які, діючи довговічно, так чи інакше змінюють природні властивості ґрунту, підвищуючи його продуктивність [2, с. 85].

Російський економіст О. Скворцов застосовував одночасно два поняття: «меліорація» та «корінні поліпшення». Так, під поняттям «меліорація» (або корінні поліпшення) О.І. Скворцов розумів такі заходи, які змінюють докорінно природні умови виробництва, підвищуючи, наприклад, продуктивність ґрунту або усуваючи відомі несприятливі впливи клімату, і є тривалими [3, с. 375].

У 1922 р. побачила світ праця російського юриста та економіста, професора Московського державного університету З. Каценеленбаума «Меліорації, меліоративні товариства і меліоративний кредит у Росії» [4]. Автор виводить своє бачення поняття «меліора-

ція». На його думку, меліорація – це «поліпшення, що має суто господарський характер і не пов'язане зі зміною ґрунтових або інших природних умов сільського господарства, підводять іноді під категорію «меліорації», але лише у тому випадку, коли це поліпшення має зробити корінний переворот у господарстві» [4, с. 53].

У 1927 р. видатний російський вчений, засновник меліоративної науки у СРСР, член-кореспондент АН СРСР О. Костяков видає фундаментальну працю «Основи меліорації» [5].

Дисертаційні дослідження досліджуваного періоду представлені роботами В. Бохурова («Правовое регулирование отношений в области осушительной мелиорации (По материалам Белорусской ССР)», 1965 [6]), У. Лебаєва («Теоретическое основы правового режима орошаемых земель в СССР», 1968 [7]).

Так, дослідженням меліорації земель, зокрема, правових проблем використання та охорони зрошувальних та осушувальних земель в юридичному аспекті займались: видатний науковець П. Кулинич («Правовое обеспечение рационального использования мелиорированных земель (на материалах Украинской ССР)», 1984) [8], Г. Крассова («Правовая охрана окружающей среды при орошении и осушении земель», 1989 [9]) тощо.

У 1989 р. автори К. Губер, Б. Маслов, І. Мінаєв видали довідник із меліорації [10]. Загальна економічна криза 90-х рр. ХХ ст. в Україні негативно вплинула на розвиток меліоративної науки та меліоративного законодавства. У 1995 р. В. Ситніком було захищено кандидатську дисертацію на тему «Правове регулювання меліорації в Україні» [11]. Під поняттям «меліорація» автор розуміє сукупність організаційно-господарських і технічних заходів, спрямованих на будь-яке поліпшення землі і природних комплексів як операційного базису будь-якої діяльності і засобу виробництва у відповідних господарських галузях або інших сферах антропогенної діяльності [11, с. 11].

Серед сучасних авторів виділимо працю Л.В. Ришкової «Правове регулювання використання та охорони особливо цінних земель» (2010), присвячену дослідженню правового регулювання охорони та використання особливо цінних земель. У роботі виявлені правові ознаки особливо цінних земель, критерії віднесення земель до особливо цінних та запропоновано їх правове визначення [12].

Дослідженню генезису поняття «меліорація земель сільськогосподарського призначення» у науковій літературі та законодавстві, виокремлення основних його ознак і наведення його визначення присвячена робота В. Дейнека «Меліорація земель сільськогосподарського призначення в Україні: аграрно-правовий аспект» (2013) [13].

Особливою ґрунтовністю відзначаються роботи П. Гвоздика [14], А. Гетьмана [15], Н. Малишевої [16], К. Рябець [17], Ю. Шемшученко [18].

Перелік дієвих економічних інструментів раціонального природокористування та екологічного

регулювання наводяться в багатьох працях науковців-економістів: М. Хвесика [19], В. Голяна [20]. Серед економічних інструментів Т. Іванова вказує «на податки, збори, фінансову допомогу, кредити на обмеження викидів, платні дозволи на викиди, квоти, допуски чи граничні показники рівня забруднюючого викиду, ліцензії, створення умов для інноваційного підприємництва, запровадження екологічних та екотехнологій, утилізація відходів, екологічний аудит, екологічний менеджмент» [21, с. 52].

На жаль, заходи, які використовуються і спрямовані на раціональне використання природних ресурсів та стабілізацію й оздоровлення довкілля, як вважають М. Хвесик і В. Голян, не дають бажаних результатів. Основними причинами цього вони вважають: відсутність єдиного комплексного підходу та координації у вирішенні природоресурсних і природоохоронних проблем, недостатнє фінансування природоохоронних заходів, відсутність реально діючого економічного механізму природокористування та недосконалі організаційна структура управління в цій сфері [22, с. 25].

Серед робіт, присвячених державному управлінню екологічним розвитком України та її регіонів у системі раціонального природокористування, варто зазначити роботи Т. Іванової [21], І. Драгана [23]. Так, І. Драган зазначає, що в Україні поки не сформовано національної системи управління у сфері використання природних ресурсів в її європейській цілісності державного, громадського і корпоративного менеджменту [23, с. 44].

Переходячи до розгляду наукових джерел із проблем земельного права вже після розпаду СРСР, обов'язково варто згадати дисертаційне дослідження М. Шульги «Актуальні проблеми правового регулювання земельних відносин в сучасних умовах» (1998), де було проаналізовано правові проблеми використання земель і, зокрема, піднімалось питання заходів охорони земель [24].

Необхідно згадати й працю «Земельне право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії» українського правника В. Андрейцева. У ній автор здійснив диференціацію правового режиму земель несільськогосподарського призначення [25, с. 152].

Займалися вказаною проблематикою й білоруські науковці. Скажімо, науково-прикладні проблеми, пов'язані з правовим регулюванням використання й охорони окремих категорій земель Республіки Білорусь (зокрема зрошувальних та осушувальних земель) були предметом досліджень Н. Шингель [26].

Окремі аспекти правового регулювання використання зрошувальних та осушувальних земель висвітлювались і в літературі навчального характеру, зокрема, це підручники «Земельне право України» за редакцією В. Носіка [27] та за редакцією М. Шульги [28], академічний курс земельного права за редакцією В. Семчика і П. Кулинича [29], підручник «Земельне право України» А. Мірошніченка [30], підручник «Земельне право» за редакцією Г. Бистрова [31] та інші.

Висновки. Як в Україні, так і в інших країнах пострадянського простору питання правового регулювання використання зрошувальних та осушувальних земель досліджувались, як правило, в межах робіт із проблем правового режиму земель окремих категорій, здебільшого земель сільськогосподарського призначення.

Звичайно, наведено далеко не всі наукові праці, присвячені тим чи іншим аспектам правового регу-

лювання використання зрошувальних та осушувальних земель в Україні. Однак аналіз навіть цих, із нашої точки зору, найбільш вагомих робіт дає змогу стверджувати, що нині комплексне дослідження проблем правового регулювання використання зрошувальних та осушувальних земель в українській правовій науці не здійснювалось, що зумовлює необхідність проведення подальшої роботи в цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воейков А.И. Земельные улучшения и их соотношение с климатом и другими естественными условиями / А.И. Воейков. – СПб, 1909. – 217 с.
2. Вернер К.А. Лекции по сельскохозяйственной экономике / К.А. Вернер. – М., 1898. – 119 с.
3. Скворцов А.И. Основы экономики земледелия. Руководство для студентов высших сельскохозяйственных учебных заведений и для самообразования: в 2-х частях. – Часть 1: Учение о факторах земледельческого хозяйства / А.И. Скворцов. – СПб.: Типография И.Н. Скорохода, 1900. – 448 с.
4. Каценеленбаум З.С. Мелиорации, мелиоративные товарищества и мелиоративный кредит в России / З.С. Каценеленбаум. – М., 1922. – 417 с.
5. Костяков А.Н. Основы мелиораций / А.Н. Костяков. – М.: Изд-ние автора, 1927. – 762 с.
6. Бохуров В.Н. Правовое регулирование отношений в области осушительной мелиорации (по материалам Белорусской ССР): дис. ... канд. юрид. наук / В.Н. Бохуров. – Минск, 1965. – 219 с.
7. Илебаев У. Теоретические основы правового режима орошаемых земель в СССР / У. Илебаев. – Фрунзе: Илш, 1968. – 237 с.
8. Кулинич П.Ф. Правовое обеспечение рационального использования мелиорированных земель (на материалах Украинской ССР): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / П.Ф. Кулинич; Киев. гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко. – К., 1984. – 24 с.
9. Крассова Г.Н. Правовая охрана окружающей среды при орошении и осушении земель: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г.Н. Крассова. – М., 1989. – 23 с.
10. Маслов Б.С. Справочник по мелиорации / Б.С. Маслов, И.В. Минаев, К.В. Губер. – М.: Росагропромиздат, 1989. – 383 с.
11. Ситник В.О. Правове регулювання меліорації в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / В.О. Ситник; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 1996. – 23 с.
12. Ришкова Л.В. Правове регулювання використання та охорони особливо цінних земель: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Л.В. Ришкова. – Х., 2010. – 191 с.
13. Дейнека В.М. Меліорація земель сільськогосподарського призначення в Україні: аграрно-правовий аспект: [монографія] / М.А. Дейнека. – К., 2013. – 220 с.
14. Гвоздик П.О. Трансформаційні процеси в екологічному законодавстві: від Закону «Про охорону природи в Українській РСР» (1960 р.) до майбутнього Екологічного кодексу України / П.О. Гвоздик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
15. Законодавство України про довкілля: збірник / Уклад. А.П. Гетьман, М.В. Шульга. – Х.: Одиссей, 2007. – Т. 1. – 670 с.
16. Малишева Н.Р. Екологічне право: вектори розвитку в XXI сторіччі / Н.Р. Малишева // Право України. – 2011. – № 2. – С. 114–124.
17. Рябець К.А. Екологічне право: історичні засади формування до періоду одержання Україною незалежності / К.А. Рябець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>.
18. Шемшученко Ю.С. Государственное управление охраной окружающей среды в союзной республике / Ю.С. Шемшученко. – К.: Наук. думка. – 1990. – 96 с.
19. Хвесик М.А. Інституційне забезпечення сфери водокористування в умовах поглиблення інституціональних трансформацій: сучасна практика, пріоритети і методи / М.А. Хвесик, В.А. Голян, І.І. Андрощук // Економіст. – № 1. – 2014. – С. 4–13.
20. Голян В.А. Інституціональне середовище водокористування: сучасний стан та механізми вдосконалення: [монографія] / В.А. Голян. – Луцьк: Твердиня, 2009. – 592 с.
21. Иванова Т.В. Державне управління сталим екологічним розвитком України та її регіонів у системі раціонального природокористування: теорія, методологія, перспективні напрями: [монографія] / Т.В. Иванова. – Донецьк: Юго-Восток, 2011. – 400 с.
22. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: [монографія] / М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К.: Кондор, 2007. – 480 с.
23. Драган І.О. Корпоратизація управління природними ресурсами / І.О. Драган // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». «Державне управління та місцеве самоврядування». – 2013. – № 3. – С. 41–49.
24. Шульга М.В. Актуальні проблеми правового регулювання земельних відносин в сучасних умовах: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06 / М.В. Шульга. – Х., 1998. – 369 с.
25. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії / В.І. Андрейцев. – К.: Знання, 2005. – 445 с.
26. Шингель Н.А. Правовой режим земель в Республике Беларусь: курс лекций / Н.А. Шингель. – Минск: ГИУСТ БГУ, 2005. – 136 с.
27. Земельне право України: підруч. / Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік та ін.; за ред. В.В. Носіка. – К.: Вид.-поліграф. центр Київ. ун-т, 2008. – 511 с.
28. Земельне право: підруч. / М.В. Шульга, Н.О. Багай, В.І. Гордєєв та ін.; за ред. М.В. Шульги. – Х.: Право, 2013. – 520 с.
29. Земельне право: академ. курс / В.І. Семчик, В.І. Андрейцев, Г.Ю. Бистров та ін.; за ред. В.І. Семчика, П.Ф. Кулинича. – К.: Ін Юре, 2001. – 424 с.
30. Мірошніченко А.М. Земельне право України: підруч. / А.М. Мірошніченко. – К.: Алерта, 2013. – 512 с.
31. Земельное право: учеб. / А.В. Бабанов и др.; под ред. Г.Е. Быстрова, Р.К. Гусева. – М.: ТК Велби: Проспект, 2006. – 712 с.